

До разової спеціалізованої вченої
ради ID 16686
у Національному науковому центрі
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

ВІДГУК

**на дисертацію Сліпець Олени Олексіївни «Теоретико-правові,
методичні та організаційні засади судово-психологічної експертизи
неповнолітніх у кримінальному процесі», подану на здобуття ступеня
доктора філософії з галузі знань 08 «Право»,
за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Судово-психологічна експертиза має важливе значення для експертного забезпечення правосуддя в державі. Повною мірою це твердження стосується експертних досліджень неповнолітніх з огляду на необхідність врахування вікових особливостей дітей, що перебувають в контакті із системою правосуддя, та імплементацію в національне законодавство й правозастосування норм дружнього до дитини правосуддя. Негативний вплив російської агресивної війни проти України на життя дітей, забезпечення їх прав, належних умов для розвитку також актуалізують тему дисертаційного дослідження О. О. Сліпець. Необхідно зазначити, що кількість і значення судових експертних досліджень дітей упродовж останніх років має тенденцію до зростання. Це викликано комплексом чинників, основними серед яких є збільшення уваги слідчих та суду до показань дітей, до наслідків для психічного розвитку неповнолітнього потерпілого вчиненого щодо нього правопорушення, спрямованістю юридичної практики на індивідуалізацію впливу на дитину-правопорушника. Оцінювання показань, встановлення факту ураження благополуччя дитини, обрання ефективного засобу впливу на неповнолітнього, що порушив закон, неможливе без експертних висновків психологів. Ефективність використання у кримінальному провадженні, що стосується дитини, висновку експерта-психолога як джерела доказування значною мірою залежить від розроблення теоретичних і практичних засад призначення та проведення судової психологічної експертизи неповнолітнього, між тим низка

положень нормативних актів, наукових, методичних розробок щодо цього виду досліджень донині лишаються несистематизованими, не розробленими, дискусійними.

Саме ці обставини зумовлюють актуальність обраної дисертанткою теми дослідження, визначають його зміст, структуру, засвідчують науково-теоретичну, методичну й практичну значущість роботи.

Обрана проблематика відповідає ключовим напрямам державної політики у галузі забезпечення та захисту прав дитини згідно із Національною стратегією у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021, Національною стратегією захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2028 роках.

Новизна представлених теоретичних та експериментальних результатів, проведених здобувачем досліджень. Дисертація О. О. Сліпець має достатній рівень наукової новизни й авторської самостійності. У роботі здійснено критичний аналіз норм національних і міжнародних правових актів, наукових праць, практики правозастосування й виконання судових експертиз, комплексно досліджено теоретичні, методичні й практичні аспекти судової психологічної експертизи неповнолітніх. За результатами здійсненого наукового пошуку сформульовано низку концептуальних положень, обґрунтованих висновків, рекомендацій.

Серед основних розроблених положень, що розв'язують конкретні наукові й методичні завдання, авторкою *уперше*:

– виокремлено систему кінцевих завдань судової психологічної експертизи неповнолітніх у кримінальному провадженні відповідно до потенційного юридичного значення експертного дослідження: встановлення індивідуально-психологічних особливостей дитини та їх впливу на поведінку неповнолітнього в юридично значимий період часу; відповідності рівня психічного розвитку дитини нормативним критеріям вікового періоду; чинників відхилення в психічному розвитку дитини, їх зв'язку із хронічною чи/ї гострою психотравмувальною ситуацією; психотравмувального впливу дій чи подій на

потерпілу дитину; здатності неповнолітнього підозрюваного повною мірою розуміти фактичне значення, суспільну небезпеку, наслідки своїх дій та повною мірою довільно керувати ними; здатності дитини повною мірою розуміти характер, значення вчинюваних із нею дій та чинити цим діям опір; психологічних особливостей умов для відтворення неповнолітнім подій у ході процесуальної дії, психологічних особливостей комунікативної діяльності дитини у ході процесуальної дії, наявність/відсутність у поведінці неповнолітнього під час процесуальної дії психологічних особливостей, властивих для самостійного чи несамотійного відтворення подій, а також наявність реалізованого деструктивного впливу на зміст розповіді дитини з боку учасників процесуальної дії. Запропоновано групування підвидів судової психологічної експертизи дітей відповідно до юридичного значення експертизи, кінцевих завдань, предмета й об'єкта дослідження;

— сформульовано визначення спеціальних знань у сфері судової психологічної експертизи неповнолітніх у кримінальному провадженні, якими є знання й навички в галузях психології (насамперед психології розвитку, загальної, дитячої психології, психодіагностики), теоретичних і процесуальних засад судової експертизи, здобутих у ході професійної та спеціальної освіти, які застосовуються на стадії досудового розслідування та під час судового розгляду кримінальних проваджень щодо дітей у випадках та порядку, визначених кримінально-процесуальним законодавством;

— запропоновано систему загальноправових принципів судової психологічної експертизи неповнолітніх на основі принципів судової експертної діяльності, що реалізується в контексті стандартів дружнього до дитини правосуддя (принцип верховенства права та принцип дотримання найкращих інтересів дітей, законності, об'єктивності й повноти дослідження, незалежності та методологічної самостійності, науковості, компетентності, допустимості використаних методів, дотримання експертом професійної етики), та система принципів експертного судового психологічного дослідження дітей (вікового підходу, рівневого аналізу, взаємодії особистісних та ситуаційних (перемінних)

факторів, контекстуальності), що є суттєвим підґрунтям для побудови методології судової психологічної експертизи дітей;

– надано визначення вихідних даних судової психологічної експертизи дітей як сукупності інформації, яка використовується експертом для визначення предмета, завдань конкретної експертизи, підбору методів та здійснення процесу дослідження, означено джерела вихідних даних відповідно до гносеологічного аспекту судового експертного дослідження, розроблено єдиний алгоритм дій експерта у ході судового експертного психологічного дослідження неповнолітнього в кримінальному провадженні, що має методичне й практичне значення.

Також дисертанткою *удосконалено* низку наукових й методичних положень, серед яких:

– застосування диференційного підходу до виокремлення предметних видів судових психологічних експертиз неповнолітніх;

– формулювання питань, які ставляться на вирішення експерта-психолога відповідно до завдань доказування та предмета дослідження;

– використання методів судової експертизи в судовій психологічній експертизі дітей. Авторкою визначена специфіка застосування методів судової експертизи (діалектичного та методів логіки, загальнопізнавальних методів, окремих методів судового психологічного дослідження) відповідно до об'єкта та принципів судово-експертного дослідження неповнолітніх, упорядковані параметри спрямованого спостереження й укладені плани експертної бесіди з неповнолітнім підекспертним та його законним представником.

У дисертації *дістали подальшого розвитку* положення, що стосуються низки концепцій, понять, тез, зокрема:

– вчення про об'єкт дослідження судової психологічної експертизи неповнолітніх відповідно до його гносеологічного й процесуального аспектів;

– формування поняття предмета судової психологічної експертизи дітей, яким є психологічні факти, що відображають специфіку вікового розвитку дитини;

– поняття методики судової психологічної експертизи неповнолітніх у кримінальному провадженні;

– методичні основи проведення експертного обстеження неповнолітнього, порядку проведення експертної бесіди згідно зі стандартами дружнього до дитини правосуддя, етичного кодексу психолога;

– структура методик психологічного дослідження дітей: судової психологічної експертизи особистості неповнолітніх у кримінальному провадженні й судової психологічної експертизи комунікативної діяльності неповнолітнього в ситуації процесуальної дії;

– характеристика груп вихідних даних, їхніх ознак, інформації, носіями якої вони є, і способів її отримання. Показано наявність суттєвих змін у видах документів, які містять інформацію, значиму для проведення повного експертного дослідження у зв'язку зі збільшенням ролі технологій і гаджетів у житті дітей та змін умов життя, зумовлених російською агресією проти України;

– основні форми взаємодії суб'єктів призначення й проведення судової психологічної експертизи дітей у кримінальному судочинстві;

– шляхи вдосконалення процедур призначення й проведення судової психологічної експертизи дітей у кримінальному провадженні;

– питання щодо змісту етапів проведення судової психологічної експертизи та стадій експертного дослідження (підготовчої, аналітичної, порівняльної та синтезувальної);

– особливості оцінки висновку експерта за результатами проведення судової психологічної експертизи неповнолітніх суб'єктами призначення експертизи, розуміння яких є для експерта інструментом удосконалення своєї професійної діяльності.

Наведені вище, а також інші положення, які були вдосконалені й дістали подальшого розвитку, сукупно забезпечують належний рівень новизни роботи О. О. Сліпець.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації забезпечено комплексним використанням методології наукового пізнання, ґрунтовним аналізом положень

міжнародних правових актів, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх та імplementовані в національну систему правосуддя, нормативно-правових актів, що стосуються організації та проведення судових експертиз у кримінальному провадженні (Кримінального процесуального кодексу України, Кримінального кодексу України, Закону України «Про судову експертизу»), відомчих інструкцій, інших підзаконних нормативно-правових актів тощо. Методологічною основою дисертації обрано системний підхід, доцільність застосування якого зумовлено складністю, багатоаспектністю обраної теми, комплексним характером судової експертної діяльності. Також використано філософські, загальнонаукові, окремі й спеціальні наукові методи пізнання, положення теорії доказів, логіки, гносеології, криміналістики, судової експертизи. Застосування цих методів дозволило здійснити комплексне дослідження теоретичних, методичних та прикладних аспектів судової психологічної експертизи неповнолітніх у кримінальному провадженні, сформулювати науково обґрунтовані висновки щодо вдосконалення теоретичних положень судової психологічної експертизи неповнолітніх, розроблення на їх основі методичних основ та практичних рекомендацій щодо її проведення.

Високий рівень обґрунтованості наукових положень, сформульованих дисертанткою, зумовлений також використанням значної кількості наукових праць учених у сфері кримінального процесу, криміналістики, зокрема й тих, які стосуються реалізації відновного правосуддя щодо дітей, судової експертології, судової психологічної експертизи, експертного дослідження неповнолітніх, психології розвитку. Аналіз тих, що існують, наукових підходів, а також їх критичне осмислення дозволило сформулювати власні наукові положення. Їхню достовірність підтверджує також дослідження емпіричної бази, до якої увійшли статистичні матеріали Офісу Генерального прокурора, Міністерства юстиції України, дані опитування слідчих, які розслідують кримінальні провадження щодо дітей, та судових експертів, а також використання власного практичного досвіду здобувачки, набутого у процесі діяльності її як судового експерта й науковця, яка є автором та розробником методик та інших методичних матеріалів з питань проведення судових психологічних експертиз неповнолітніх.

Сформульовані у дисертації положення й рекомендації є обґрунтованими, мають практичну спрямованість, узгоджені з положеннями чинного законодавства, потребами практики правозастосування та проведення судових експертиз. Структура дисертації є логічною, внутрішньо узгодженою, відповідає комплексному характеру досліджуваної проблеми.

Тож результати дисертації О. О. Сліпець є науково обґрунтованими, отриманими на основі системного дослідження значної кількості наукових джерел, емпіричного матеріалу й сукупності методів наукового дослідження, а внутрішня узгодженість висновків й рекомендацій свідчать про належний рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, переконливості та практичну цінність наукових результатів, що сформульовані у дослідженні О. О. Сліпець. Ця дисертація за характером і змістом вирішених завдань є одним із перших в Україні науковим дослідженням правових, теоретичних, методичних і організаційних засад судової психологічної експертизи неповнолітніх.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому, оформлення. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять 12 підрозділів, висновків, списків використаних джерел за кожним розділом (всього 494 найменування) та додатків.

Анотація викладена державною та англійською мовами, стисло відображає основні тези дисертації, містить перелік публікацій, у яких викладено основні результати наданого дослідження.

У вступі авторка обґрунтовує актуальність обраної теми великим значенням для здійснення правосуддя щодо неповнолітніх висновків судової психологічної експертизи дітей, у ході якої встановлюються психологічні факти, суттєві для кваліфікації правопорушення, вчиненого щодо потерпілої дитини, встановлення обставин, що обтяжують покарання кривдника; оцінювання показань неповнолітнього з будь-яким процесуальним статусом; індивідуалізації відповідальності дитини-правопорушника; зростання кількості призначених судово-психологічних експертиз щодо неповнолітніх, наявністю методичних та організаційних особливостей проведення судової психологічної експертизи дитини з будь-яким процесуальним статусом; недостатньою розробленістю,

систематизованістю та обґрунтованістю теоретичних, методичних й організаційних питань судової психологічної експертизи неповнолітніх у кримінальному процесі з урахуванням упровадження в практику правозастосування норм дружнього до дитини правосуддя.

Визначено мету дослідження, яку сформульовано як вирішення завдання науково-практичного узагальнення правових підстав судово-психологічної експертизи неповнолітніх у кримінальному провадженні та розроблення теоретичних, організаційних і методичних засад цього виду досліджень, які б відповідали сучасному стану розвитку судової експертології та упровадження в юридичну й експертну практику стандартів дружнього до дитини правосуддя. Для досягнення цієї мети сформульований комплекс завдань, пов'язаний із дослідженням правових норм, що регулюють проведення судово-психологічних експертиз неповнолітніх у кримінальному процесі, їх теоретичних, методологічних основ, особливостей організації призначення й проведення; формулюванням системи теоретичних, методологічних, організаційних положень судово-психологічних експертиз неповнолітніх у кримінальному провадженні, а саме юридичного значення, предмета, об'єкта, меж компетенції експерта-психолога, системи методів, особливостей організації дослідження; пошуком шляхів оптимізації підготовки, призначення та проведення судово-психологічної експертизи неповнолітніх у кримінальному провадженні.

Дисертанткою визначено об'єкт і предмет дослідження, окреслено наукову новизну отриманих результатів, їх практичне значення для подальшого опрацювання теоретичних питань судової психологічної експертизи неповнолітніх, створення методичних матеріалів; розроблення нових та вдосконалення чинних законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють проведення судових експертиз щодо дітей; для використання в експертній практиці, у правозастосовній діяльності, під час підготовки підручників, навчальних посібників, науково-методичних і лекційних матеріалів, у ході навчання й підготовки (підвищення кваліфікації) судових експертів.

У розділі 1 *«Правові норми, що регулюють проведення судової психологічної експертизи неповнолітніх у кримінальному провадженні»*

сформульовано концептуальні основи дослідження, що охоплює правові засади проведення судової психологічної експертизи дітей та основні теоретичні засади її проведення:

- розглянуто сучасний стан імплементації міжнародних стандартів дружнього до дитини правосуддя в національну систему правових норм, що регулюють проведення судової експертизи неповнолітніх, показано вплив цього процесу на систему завдань експертних досліджень, регламентацію й удосконалення процедур експертного дослідження дітей; показано, що чинні норми процесуального законодавства й положення відомчих нормативних актів, що регламентують проведення судових експертиз, не повною мірою відповідають стандартам дружнього до дитини правосуддя й меті захисту інтересів потерпілої дитини;

- показано негативний вплив значної завантаженості судових експертів-психологів, недостатньої кількості методичних матеріалів щодо проведення судово-психологічних експертиз неповнолітніх на виконання експертиз в оптимальний строк з дотриманням принципу повноти дослідження, що вказує на доцільність збільшення кількості судових експертів-психологів, виокремлення експертної спеціальності з судового психологічного дослідження дітей, потребу вдосконалення нормативних актів й створення методичних розробок;

- запропоновано понятійний апарат судової психологічної експертизи неповнолітніх у кримінальному судочинстві відповідно до нормативного й доктринального тлумачення об'єкта й предмета судової експертизи і психології (зокрема, психології розвитку як її галузі);

- обґрунтовано методичну й практичну доцільність диференціації кінцевих та проміжних завдань судової психологічної експертизи неповнолітніх, визначено, що перші з них відображають потенційне юридичне значення експертного дослідження, а другі – проміжні цілі на шляху до вирішення кінцевого завдання. Запропоновано види кінцевих завдань судової психологічної експертизи дітей залежно від потенційного юридичного значення експертизи; розроблено групування судових

психологічних експертиз дітей із застосуванням диференційного підходу; запропоновано зміни до нормативного акту (п. 6.9 розділу VI Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки й призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5);

— запропоновано авторське визначення спеціальних знань, що застосовуються в процесі проведення судової психологічної експертизи неповнолітніх у кримінальному провадженні.

У розділі 2 *«Методологічні засади судової психологічної експертизи неповнолітніх у кримінальному провадженні»*, авторка зосередилася на питаннях методології дослідження, зокрема:

— довела необхідність розроблення методологічної системи судової психологічної експертизи дітей для розвитку наукових і методичних основ її проведення, ефективного вирішення практичних завдань, вибору методів дослідження, організації дослідження; окреслила джерела та закономірності побудови системи принципів судової психологічної експертизи неповнолітніх, за якої загальні правові принципи судово-експертної діяльності визначають основні засади її здійснення, а спеціальні — конкретизують їх, наповнюють реальним змістом для експерта-психолога;

— продовжуючи вибудовування методологічних засад дослідження описала специфіку застосування діалектичного, формально-логічних, загальнонаукових та окремих методів судового експертного дослідження неповнолітніх у кримінальному провадженні, відповідно до принципів експертного дослідження дітей; систематизувала й узагальнила параметри спрямованого спостереження у ході експертного обстеження, уклала орієнтовні плани бесід; сформулювала поняття методики судової психологічної експертизи неповнолітніх у кримінальному провадженні, як спеціального методу судової експертизи; обґрунтувала структуру судової психологічної експертизи особистості дитини й судової

психологічної експертизи комунікативної діяльності неповнолітнього в ситуації процесуальної дії;

- обґрунтувала визначення меж компетенції судового експерта-психолога щодо судової психологічної експертизи неповнолітніх, як кола повноважень щодо вирішення завдань стосовно рівня, умов і специфіки розвитку дитини, її індивідуальності й поведінки, яке визначене процесуальним законом й предметом судової психологічної експертизи неповнолітніх;
- запропонувала визначення вихідних даних для проведення судової психологічної експертизи неповнолітніх як сукупності інформації, що необхідна експертові для визначення предмета, завдань конкретної експертизи, підбору методів та здійснення процесу дослідження. У відповідності до сформульованого визначення показала, що носіями (джерелами) вихідних даних є документ про призначення експертизи (дослідження) і об'єкти дослідження: неповнолітня особа, щодо якої проводиться експертиза; документи, надані на дослідження; доросла особа, яка є законним представником дитини;
- надала характеристику груп вихідних даних, їх ознак, інформації, носіями якої вони є. Показала, як процеси диджиталізації, значне зростання ролі on-line взаємодії, гаджетів у житті дітей, повномасштабне вторгнення російського агресора в Україну зменшили інформативність важливих раніше документальних джерел вихідних даних, створивши нові джерела інформації, серед яких: висновки експерта за результатами комп'ютерно-технічних досліджень, протоколи оглядів гаджетів дітей та їх батьків, відеозаписи, що долучені до матеріалів провадження, тощо.

У розділі 3 *«Гносеологічні й організаційно-правові особливості призначення та проведення судових психологічних експертиз неповнолітніх»*, дисертантка зосередила увагу на практичних аспектах призначення, проведення й оцінювання висновку судового експерта-психолога.

Авторка виокремила пізнавальні й процесуальні ознаки етапів проведення судового експертного психологічного дослідження дітей, обґрунтувавши їхнє

значення для досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, учасниками яких є неповнолітні. Аргументувала наявність специфіки організації підготовки, призначення та проведення судової психологічної експертизи дітей, зумовлену особливостями основного об'єкта дослідження, який одночасно є суб'єктом міжособових взаємин, особою з певним правовим статусом, має права, обов'язки, власну позицію й до того ж швидко змінюється, проілюструвала свої висновки прикладами з експертної практики.

Методичне й практичне значення має виокремлення авторкою пізнавальних й процесуальних ознак етапів призначення та проведення судової психологічної експертизи неповнолітніх, надання характеристики стадій етапу підготовки матеріалів й призначення експертизи, їх взаємозв'язку та значення; стадій проведення судової психологічної експертизи неповнолітнього; етапу дослідження й оцінювання висновку експерта слідчим чи судом, умови належності, допустимості й достовірності висновку.

Запропонований дисертанткою алгоритм проведення судової психологічної експертизи особистості неповнолітнього й модифікований (з урахуванням правил опитування дітей, вікової специфіки їхньої комунікативної діяльності) алгоритм судової психологічної експертизи відеозапису процесуальної дії за участю дитини демонструють практичне втілення розроблених у дисертації теоретичних і методичних положень, є інструментом розв'язання різноманітних завдань, поставлених на вирішення експертів, упорядкування експертної практики.

Здійснений аналіз положень дисертації дозволяє констатувати, що поставлену мету дослідження досягнуто, завдання виконано, основні отримані результати детально висвітлені в аргументованих висновках.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих наукових працях. Результати дослідження повною мірою відображені в публікаціях у фахових виданнях України, зміст і характер яких відповідають вимогами МОН України. Зокрема, у 1 розділі монографії, 7 наукових статтях у фахових виданнях України, із них 1 у міжнародному виданні,

що входить до наукометричної бази Scopus, 1 стаття у міжнародному іноземному виданні, а також у 8 тезах доповідей на науково-практичних конференціях різних рівнів. Це свідчить про достатній рівень апробації результатів дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні результати дослідження були спрямовані на розроблення та вдосконалення теоретичних і правових засад, методології й організації судової психологічної експертизи неповнолітніх у кримінальному судочинстві й використовувалися за такими напрямками: *у науковій та науково-дослідній діяльності* – сформульовані положення, висновки, рекомендації є підґрунтям для подальшого наукового опрацювання теоретичних та практичних питань судової психологічної експертизи неповнолітніх, створення типових методик, методичних рекомендацій та методичних листів; *у правотворчості* – під час розроблення нових та вдосконалення чинних законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, у яких визначаються правові й організаційні засади проведення судових експертиз щодо дітей; *в експертній практиці* – у ході проведення судово-психологічних експертиз неповнолітніх у кримінальному провадженні; *у правозастосовній діяльності* – з метою підвищення ефективності діяльності слідчих, дізнавачів, прокурорів, суддів, адвокатів шляхом надання практичної допомоги щодо оптимального використання ними можливостей судової психологічної експертизи; *в освітньому процесі* – під час підготовки підручників, навчальних посібників, науково-методичних і лекційних матеріалів із дисциплін «Криміналістика», «Судова експертиза», «Судово-психологічна експертиза», у ході навчання й підготовки (підвищення кваліфікації) судових експертів.

Дотримання академічної доброчесності. На підставі вивчення положень роботи, а також наукових праць О. О. Сліпець порушень вимог академічної доброчесності не виявлено. Під час використання у роботі наукових результатів, ідей, положень, матеріалів інших авторів здобувачем здійснено належні посилання на їхні публікації. Реального або потенційного конфлікту інтересів у офіційного опонента щодо здобувачки, її наукового керівника та інших членів разової спеціалізованої вченої ради не встановлено.

Зазначене вище надає підстави позитивно оцінити дисертаційну працю, підтвердити самостійність її виконання, засвідчити належний теоретико-методологічний рівень дослідження та наявність елементів наукової новизни.

Оцінюючи проведене дисертанткою дослідження, необхідно також звернути увагу на наявність окремих положень, що можуть бути предметом дискусії під час публічного захисту дисертації.

1. Дисертантка у своєму дослідженні указала на значну завантаженість судових експертів-психологів, які є співробітниками державних спеціалізованих установ, як на чинник, що негативно впливає на строки проведення судово-психологічних експертиз щодо неповнолітніх. Як аргументи було надано відомості Міністерства юстиції України, які відображають залишки невиконаних судово-психологічних експертиз в НДУСЕ України, кількість експертиз цього виду, що виконуються в строк понад 3 місяці, а також результати опитування слідчих, які називають тривалий час проведення судово-психологічних експертиз щодо дітей однією із вагомих проблем (с. 50-51). При цьому авторка не висвітлила ролі судових експертів-психологів, що є працівниками системи НДЕКЦ МВС України, а також приватних судових експертів-психологів. Тож важливо почути думку дисертантки з цього приводу.

2. Під час дослідження авторка торкнулася висвітлення негативного впливу російської війни проти України на життя дітей та особливостей проведення судової психологічної експертизи щодо неповнолітніх (с. 235, 236) й відобразила відповідні зміни в групах вихідних даних (с. 242). Однак серед виокремлених дисертанткою підвидів судової психологічної експертизи дітей відсутній такий, що стосується саме злочинів, пов'язаних із війною. Виникає питання: Чи не потребувало це положення окремого обґрунтування?

3. Межам компетенції судового експерта щодо судової психологічної експертизи неповнолітніх присвячено окремий підрозділ дисертації (с. 221-228). Водночас широко відома дискусія щодо розмежування компетенції судового експерта-психіатра і судового експерта-психолога. Потребує додаткового роз'яснення під час захисту й питання: яким чином експерт-психолог може

пересвідчитися у тому, що дитина, яка підлягає дослідженню, не страждає на психічний розлад?

4. Авторка детально зупинилася на проблемі експертного обстеження дитини у спосіб, який попереджує повторну травматизацію. У Керівних принципах Комітету Міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, серед іншого, йдеться і про необхідність зменшення кількості опитувань дитини (с. 37-39). Як відомо, в Україні впроваджена система закладів Барнахус – спеціальних центрів по роботі з дітьми, які стали свідками або постраждали від насильства. Ці центри створені для надання відповідної допомоги (медичної, лікувальної, психологічної та ін.) та з метою комплексного обстеження дитини різними спеціалістами. Водночас у дисертації питання інтеграції закладів Барнахус й діяльності судових експертів-психологів не висвітлено. Тому, під час захисту потребує додаткового роз'яснення необхідність та доцільність такої інтеграції.

Викладені зауваження мають дискусійний характер і суттєво не впливають на позитивну оцінку дисертації О. О. Сліпець як актуального, якісного, послідовного завершеного наукового дослідження, у якому отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретну наукову проблему.

Загальний висновок. Дисертація О. О. Сліпець «Теоретико-правові, методичні та організаційні засади судово-психологічної експертизи неповнолітніх у кримінальному процесі» є самостійною кваліфікованою науковою працею, що виконана здобувачем особисто, містить науково-обґрунтовані теоретичні результати проведених нею досліджень, що мають важливе значення для розвитку науки. Дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а також Вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (зі змінами), а її авторка – Сліпець Олена

Олексіївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право»

Офіційний опонент:

**професор кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, доктор
юридичних наук, професор, заслужений
діяч науки і техніки України, дійсний
член (академік) Національної академії
правових наук України**

Валерій ШЕПІТЬКО

